

«TҮРКІ ӘЛЕМІН ЗЕРТТЕУ» ҚОРЫ
TÜRK DÜNYASI ARAŞTIRMALARI VAKFI
АБАЙ АТЫНДАҒЫ ҚазҰПУ
ABAY MİLLİ DEVLET PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
ЧУКУРОВА УНИВЕРСИТЕТИ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ

«ҚАЗАҚСТАН МЕН ТҮРКИЯНЫҢ ОРТАҚ МӘДЕНИ
ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫ»
АТТЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ-ТЕОРИЯЛЫҚ
КОНФЕРЕНЦИЯНЫҢ МАТЕРИАЛДАРЫ
21-23 мамыр 2007 жыл

KAZAKİSTAN VE TÜRKİYE'NİN ORTAK KÜLTÜREL
DEĞERLERİ ULUSLAR ARASI SEMPOZYUMU
21-23 Mayıs 2007

BİLDİRİLER

Editör:

Doç. Dr. Sebahattin ŞİMŞİR

Yrd. Doç. Dr. Bedri AYDOĞAN

АЛМАТЫ - 2007
ALMATI - 2007

TÜRKLERDE TAKVİM=ZAMAN ÖLÇÜMÜ

Tuncer Baykara
Ege Üniversitesi
İzmir – TÜRKİYE

Zamanın belirlenmesi için ilk ve en önemli unsur, "gün"dür. Ancak "gün"ler ardarda akıp gittiğinden tabiatın gelişmeleri ile ilgili olarak bir de "yıl=sene" ortaya çıkmıştır. Bu aynı zamanda insan hayatı ile ilgili olarak "yaş" gerçeğini belirtir. "Yaş" genelde , otların veya ağaçların yeşillenmesi esaslıdır.

Türklerin kullandıkları takvimler ile ilgili olarak Osman Turan ve Louis Bazin'in mükemmel çalışmaları vardır. Biz bunlara, çağdaş bazı verilerle katkıda bulunmak istiyoruz. Burada miladî takvimin esaslarına göre misaller vereceğiz.

I. Yıl=Sene:

Yıl-Sene: Çimenlerin, veya ağaçların iki yeşermesi arasında geçen zamandır. Bunu Türklerin yaşadığı orta kuşaklardaki güneş olayı ile senede en azından iki defa tesbit etmek imkânı vardır. Güneşin alt alt düzeye indiği, 21 Aralık veya en üst düzeye geçtiği 21 Haziran. Bu tarihler bir-iki gün farklı olabilir, fakat aynı esaslı olması bakımından böyle adlandıracağız. O zaman en sade bir şekilde seneyi 21 Aralıkta veya 21 Haziran'da kolaylıkla başlatabiliriz.

Yılın başlaması:

Yılın başlaması için en kolaylıkla belirlenebilecek bir zaman 21 Aralık veya 21 Hazirandır. Ancak tabiatın uyanmasını, ortalığın canlanmasını, yeşermesinin uygun olacağını düşünenler de vardır. Doğal ortamın canlanması güneşin durumuna göre erken (21 aralığa yakın) veya geç olabilir. Fakat Türk takviminde , bu iki zamanın tam ortası , yani 21 Mart sene başı olması yaygın bir kabullenmesidir. Çin daha sıcak olduğundan onlarda 21 Aralık ile 21 Mart arasındaki bir zaman , gökteki

Yıllara hayvan ad verme:

Türkler, Doğu Asya'daki yaygın gelenekten de etkilenecek her yıla bir hayvan adı vermişlerdir. Böylece sırasıyla oniki hayvan adı, sıçandan başlayarak birbirini takip etmektedir:

1. Sıçan (1972,1984, 1996,2008)
2. Sığır
3. Pars
4. Tavşan
5. Ejder
6. Yılan
7. At
8. Koy(un)
9. Biçin=Maymun
10. Tavuk
11. İt(=köpek)
12. Domuz (2007)

Yılın Bölünmesi:

Yıl 265-366 günlük bir bütün gibi olduğundan bunun bölünmesi gerekmiştir. Bölünmeler 2,4,8 ve 12 olarak gerçekleşmiştir.

a. 2 ye Bölünme:

Yılın ikiye bölünmesi Hızır ve Kasım günleri olarak halen de çok yerlerde kullanılmaktadır.

7 Ağustos-22.IX Eyyam-ı bahar
23-IX.- 6 XI. Mihrican
7.XI-21.XII Kasım

Son sırada yer alan 90 günlük "kış", çoğu zaman 45 er günlük değil, 40 ve 50 olarak ikiye bölünür "erhain" ve "hamsin" diye anılırdı Hamsinin de ayrıca ic bölünmesi olun "cemre"ler bunun

içinde yer alırdı.
d. 12 ye Bölünme:

Beş ay	Çayın ortaa ayı (yay'ın orta ayı)
Altı ay	Çayın adak ayı (yayın son ayı)
Yedi ay	Küstün başkı ayı
See ay	Küstün ortaa ayı
Tos ay	Küstün adak ayı
On ay	Kıştın başkı ayı
Onbir ay	Kıştın ortaa ayı
On iyi ay	Kıştın adak ayı

Mevsimplere bağı ay adlandırması Bütü Türklüğünde de yaşamıştır. Temür'ür Karsakpay yazıtı böyle tarihlendirildiği gibi. İbn Kemal/Kemal Paşazade'nin tarihinde XV.yüzyıl sonlarına ait bir olay böyle tarihlenerek verilir. Bu türden ay adlandırması XIX. yüzyıl ortalarında Kars dolaylarında görülmüş olup, XX yüzyılın ilk yarısı dolaylarında Tunceli dolaylarında da yaşıyordu.

Mevsimplere bağı ay isimlendirilmesi, Türk aleminin hemen her tarafında ayrıca görülebilir.

d. Ayların ayrı ad alması:

Ayların ayrı ve kendilerine mahsus adlandırılması, mevsimin özelliklerine göre olmuştur.

S.İ. Rudenko, "Oçerk Bıta Severo-vostoçny Kazako" adlı dikkate değer makalesinde, (Kazaki, Akademı Nauk Sovuza Sovetskih Sotsialisticskih Resnüblik. Serıva Kazakıstantanskava. Lenınerad

1970-72) yılı ortadın bir yıl lıgıdır. 1970-72 yılı ortadın bir yıl lıgıdır. 1970-72 yılı ortadın bir yıl lıgıdır.

1970-72) yılı ortadın bir yıl lıgıdır. 1970-72 yılı ortadın bir yıl lıgıdır. 1970-72 yılı ortadın bir yıl lıgıdır.

Kangtar	18.01- 16.02	Ocak
Akpan	17.02-18.03.	Şubat

Kırgız ay isimleri ile, geçen yüzyıldaki tarihi karşılıkları şöyledir:

S. Attakurav'dan öğrendiğimize göre (Kırgız Etnografyası, Bişkek 1997, s. 159), Kırgız halk takvimindeki aylar da genellikle şimdiki hesaba göre, her ayın 21 veya 22 isinde başlar ve şöyledir:

1. Calgan Kuran 21.III-20.IV.
2. Çın Kuran 21.IV-22.V
3. Bugu 23.V-22.VI
4. Kulca 23.VI-22.VII
5. Teke 23.VII-22.VIII
6. Baş Oona 23.VIII-22.IX
7. Ayak Oona 23.IX -21.X.
8. Toguzdun Ayı 22.X - 20.XI
9. Cetinin Ayı 21.XI - 20.XII
10. Beştin Ayı 21.XII - 19.I.
11. Üçtün Ayı 20.I. - 20.II
12. Birdin Ayı 21.II. - 20.III

Bu ayların, mevsimlere bölünüşü Kırgız Sovyet ansiklopedisine göre şöyledir: (Kırgız Sovyet Ansiklopedisi, II, 545 , 1977, Bişkek) Kırgızlarda ayların mevsimlere

Caz=Yaz(Bahar)	Cay=Yay(=Yaz)	Küz	Kış
Calgan kuran	Kulca	Ayak oona	Beştin-ay
Çın kuran	Teke	Toguzdun-ay	Üçtün-ay
Bugu	Baş oona	Cetinin-aşı	Birdin-ay

Ay isimlerinin doğal duruma ve olaylara bağlı olduğu bir çok Türk boyundaki ay isimlerinden açık olarak anlaşılıyor:

c. Doğal özelliklere göre konulan ay isimleri:

Hakas ülkesindeki bir kısım ay isimleri, doğal özelliklerine göre konulmuş olmalıdır.

- Janv. Uluğ Hırlas Ayı (=büyük soğuk ayı)
Feb. Küçük Hırlas ayı (=küçük soğuk ayı)
Mart Azıg ayı (Azık?-ayı?)
Apr. Çıl ayı (Yel=rüzgar)
May Hıra ayı (Ekin ?)
Jun Ot ayı
Jul Çızıg ayı (hasta?,)
Ag
Sept. Orgak ayı Orak ayı

.....
Şorlarda Ay isimleri şöyledir:(Şorskiy Sbornik, vip.1, Kamerova 1994) s. 56.

- May, Şabın-ai (ekmek)
İon Odag ai
İul Piçen ai
Ağust Orgak ai

- Spt. Urtun ai
Okt. Kus ai
Noy. Ulu Kırlaş
Dek. Küçük Kırlaş
Janv. Çel ay
Fevr. Çaskı ai
Mart Koruk ai
Aprel Şın Koruk ai

*** Burada Türk takvimine ait araştırmalarımızdan küçük bir kesit sunduk. Bunu ayrıntıları ile yazmakta olduğumuz Türk Takvimi ve Çevirme Kılavuzu adlı kitabımızda göstereceğiz.

Türk takviminin kendisine mahsus özellikleri , halen de araştırılmayı muhtaçtır. Bunların kaynaklardaki görüntüsü dağınık gibi olmakla birlikte, yukarda esaslarını verdiğimiz çizgi içinde daha açık olarak anlaşılacaktır.